

4. Меликсетян А. С. Отклоняющееся поведение несовершеннолетних. Сов. педагогика. – 1990. – № 4. – С. 52-57.
5. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога. Том 1. – М.: Владос, 2002. – 384 с.
6. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога. Том 2. – М.: Владос, 2002. – 384 с.
7. Чернова О.Л. Субъективные предпосылки общения учителей и подростков: Автореф. дисс... канд. психол. наук. – М., 1991.
8. Шаблина В. Зависимое поведение школьников и профилактика его развития в образовательных учреждениях. – СПб., 2000. – 194 с.

The article is devoted consideration of problem of school dezadaptation in teens. Authors offer practical recommendations of correction of school dezadaptation the methods of practical psychologists.

Key words: teens, dezadaptative conduct, school dezadaptation, methods of psychocorrection.

Отримано: 15.09.2009

УДК 159.9:371

Н.М. Дідик

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩІ ХАРАКТЕРИСТИКИ»

Стаття розкриває проблему визначення професійно важливих якостей, особливості їх формування. Розглядаються професійно значущі характеристики психолога.

Ключові слова: професійно значущі характеристики, професійно важливі якості, професіонал, професіоналізм, психолог.

Статья раскрывает проблему определения профессионально важных качеств, особенности их формирования. Рассматриваются профессионально значимые характеристики психолога.

Ключевые слова: профессионально значимые характеристики, профессионально важные качества, профессионал, профессионализм, психолог.

Сучасне суспільство потребує активних, діяльних людей, професіоналів своєї справи. Професіонал здійснює професійну діяльність на високому рівні, досягаючи професійної майстерності, дотримуючись професійної етики, професійних ціннісних орієнтацій. Професіонал розвиває свою особистість засобами професії, прагне внести творчий вклад до професії, викликати інтерес суспільства до результатів своєї професійної діяльності,

сприяє підвищенню престижу своєї професії у суспільстві, гнучко враховує нові запити суспільства до професії.

За словами А.К. Маркової, особистість людини зазвичай позитивно впливає на вибір професії, на хід професійної адаптації, підтримує професійну майстерність, стимулює професійну творчість, спонукає до зміни професії, оберігає від професійного старіння і деформації [3]. І, навпаки, професійні якості людини у міру становлення починають зворотно впливати на особистість. Наприклад, успіхи у професії стимулюють особистісний розвиток.

Психологічне становлення професіонала означає появу нових якостей в психіці людини. Наприклад, низка професійних здібностей виникає з особистісних якостей. Становлення професіонала «збагачує» психіку людини.

Отже, становлення людини як професіонала тісно пов'язане з його розвитком як особистості. Професіоналізація відбувається у взаємозв'язку із соціалізацією. Особистісний простір ширший професійного й істотно впливає на нього. Особистість людини позитивно впливає на вибір професії, на хід професійної адаптації, підтримує професійну майстерність, стимулює професійну творчість, спонукає до зміни професії, оберігає від професійного старіння і деформації. Водночас, особистість може і перешкоджати становленню професіонала в людині (відсутність працьовитості, загальнолюдських здібностей тощо).

Становлення професіонала завжди несе на собі відбиток індивідуальності. Кожен з кроків просування до професіоналізму різні люди проживають по-своєму: по-різному пристосовуються до професії, неоднаково виражають себе в професії, різною мірою прагнуть і готові до професійної майстерності й творчості. Відповідно відрізняються поєднання професійно важливих якостей (ПВЯ) (мотиваційних спонукань, техніки професійного мислення, видів здібностей), утворюючи неповторні індивідуальні особистісні профілі ПВЯ.

Індивідуальність може зростати у міру зростання професіоналізму, особливо на етапах творчого освоєння професії. Індивідуалізація професійної діяльності і професійного спілкування може мати характер індивідуальних відмінностей (несхожість людей один на одного), може виражатися в наявності різних стійких індивідуальних стилів і підніматися до індивідуального професійного світогляду, нешаблонного розуміння перспектив розвитку професії, її ролі в суспільстві і т.д. Індивідуальні особливості завжди присутні у фахівця, але не завжди усвідомлюються ним. Зріла особистість робить свої індивідуальні професійні особливості предметом усвідомлення, формування, корекції і вдосконалення.

Отже, психологічне становлення професіонала є динамічним процесом. Становлення і розвиток людини як професіонала здійснюється в ході систематичного навчання в різного типу професійних учбових закладах. На цей процес впливають

і стихійні впливи професійного та соціального довкілля. Процес становлення професіонала залежить, по-перше, від зовнішніх умов: упродовж життя людини змінюється сама професія, вимоги суспільства до неї, змінюється співвідношення даної професії з іншими професіями; може перетворюватися мотиваційна сфера професійної діяльності і її менталітет, духовні цінності: перебудовується операційна сфера при прояві нових технологій, структурні компоненти професійної діяльності і професійного спілкування (засоби, умови, результати) можуть змінюватися місцями – те, що було умовою, стає результатом, що було засобом, пізніше може стати умовою та ін.

Становлення професіонала залежить, по-друге, від внутрішніх умов: змінюються уявлення людини про професію, критерії оцінки людиною самої професії, професіоналізму в ній, а також критерії оцінки себе як професіонала. Важливо застосовувати у своїй професійній діяльності не лише канони, засвоєні в учбових закладах, але і враховувати зміни запитів суспільства до їх професії або спеціальності, духу часу.

Розуміння властивостей і якостей, які необхідні для успішного виконання професійної діяльності, тобто професійно важливих якостей, міститься у професійній самосвідомості. Для різних професій ці якості будуть різними, але міра їх усвідомлення робить помітний вплив на вибір завдань, на хід виконання діяльності, на впевненість у собі. Професійна самосвідомість включає характеристики людини, які визначають успішність її професійної діяльності.

Питання про розвиток ПВЯ і формування підсистем ПВЯ є одним із основних у проблематиці системогенезу діяльності. Його вивчення дозволяє конкретизувати принцип єдності свідомості і діяльності, розроблений К.О. Абульхановою-Славською, Б.Г. Ананьєвим, О.М. Леонтєвим, С.Л. Рубінштейном, Б.М. Тепловим та іншими вітчизняними психологами. Дослідження поняття «професійно значущі якості» проводилося О.А. Єлдишовой, А.К. Марковою, В.Д. Шадриковим та ін. Водночас, узагальненої систематизації визначення поняття професійно значущих якостей особистості ще недостатньо. Це призвело до вибору відповідної теми і мети статті – дослідити визначення поняття професійно значущих характеристик у психологічній науці.

На думку О.А. Єлдишової, до них відносять професійно важливі якості (ПВЯ) – індивідуально-психологічні властивості і стосунки особистості. До індивідуально-психологічних властивостей відносяться наступні властивості особистості: сенсорні, перцептивні, атенційні, мнемічні, мислительні, мовні, емоційні,вольові, імажитивні, моторні, комунікативні. Стосунки особистості включають: ставлення людини до професії; до себе як до суб'єкта діяльності; до інших людей (колег, начальника, клієнтів); до об'єкта праці; до предмета праці; до засобів праці; до умов праці [2].

У процесі системогенезу діяльності ПВЯ і їх підсистеми виступають в ролі тих внутрішніх умов, через які переломлюються

зовнішні дії та вимоги діяльності, отже, розвиток ПВЯ і їх підсистем є вузловим моментом формування психологічної системи діяльності [5].

Концепція професійно важливих якостей належить В.Д. Шадрикову. Під професійно важливими якостями (ПВЯ) В.Д. Шадриков розуміє індивідуальні якості суб'єкта діяльності, які впливають на ефективність діяльності і успішність її засвоєння. До професійно важливих якостей відносяться і здібності, але вони не вичерпують всього об'єму ПВЯ [5].

Професійно важливі якості (ПВЯ) – це якості людини, здійснення її праці, що впливають на ефективність, за основними характеристиками (продуктивність, надійність і ін.).

За словами А.К. Маркової, професійно важливі якості (ПВЯ) – психологічні характеристики, які необхідні конкретній людині для засвоєння й ефективного виконання праці [3]. Сюди відносяться: спрямованість особистості, мотиви і цілі включення людини в дану трудову діяльність, потреби у творчості у процесі праці, професійні домагання, задоволеність працею, а також професійна самосвідомість, необхідні для здійснення праці професійні здібності, професійний тип мислення. Ці психологічні якості є як передумовою праці, так і його результатом, оскільки вони змінюються місцями, корегуються під час праці. На думку А.К. Маркової, як ПВЯ можуть виступати психічні процеси (мислительні, сенсорні, мовні, мнемічні), психічні стани, а також мотиви, стосунки (до праці, до інших людей) [3].

У процесі засвоєння професії відбувається зміна домінуючих якостей тобто на різних етапах професіоналізації різні якості мають максимальний (мінімальний) рівень розвитку [5, с. 69]. В ході професіоналізації змінюється компонентний склад структури ПВЯ, підвищується ступінь тісноти зв'язків окремих ПВЯ у структурі, збільшується число ПВЯ, що входять в структуру [5, с. 70].

У процесі професіоналізації підвищується ступінь інтегрованості системи ПВЯ [5, с. 74]. Л. М. Мітіна вважає, що кожна інтегральна характеристика може включати в себе різні комбінації професійно значимих особистісних якостей, суттєвих для успішної діяльності в рамках конкретної професії [4].

На думку Л.М. Мітіної, фундаментальною умовою розвитку інтегральних характеристик особистості професіонала є усвідомлення ним необхідності зміни перетворення свого внутрішнього світу і пошук нових можливостей самоздійснення у професійній праці [4].

Пристаюючи до засвоєння діяльності, суб'єкт володіє певними психічними властивостями, низка з яких є професійно важливими. Ці ПВЯ характеризуються певним рівнем розвитку функціональних і операційних механізмів. Але ці механізми не пристосовані до конкретної діяльності, причому, в основному, це відноситься до операційних механізмів. У процесі становлення психологічної системи діяльності відбувається перебудова

операційних механізмів психічних властивостей відповідно до вимог діяльності. Цей процес називається перебудовою операційних механізмів в оперативні. Цей процес складає суть процесу переходу від психічної властивості до ПВЯ.

А.К. Маркова виділила психологічні якості, бажані для ефективного виконання професійної діяльності, спілкування, для професійного зростання, подолання екстремальних ситуацій в праці. Сюди відносяться:

- характеристики мотиваційної, вольової, емоційної сфери фахівця:
 1. Мотиви, цілі, завдання, потреби, інтереси, стосунки, ціннісні орієнтації людини, психологічні позиції.
 2. Професійні домагання, професійна самооцінка, самоусвідомлення себе як професіонала.
 3. Емоції, психічні стани.
 4. Задоволеність людини працею, його процесом і результатом.
- характеристики операційної сфери фахівця:
 1. Психологічні знання про працю, про професію.
 2. Психологічні дії, способи, прийоми, уміння, техніка, психотехнології (у їх впливі на себе і на інших людей).
 3. Професійні здібності, прагнення до професійного зростання.
 4. Професійне мислення, у тому числі творчість, можливість збагатити досвід професії.
 5. Професійний саморозвиток, уміння проектувати і реалізувати плани свого професійного зростання.
 6. Психологічні протипоказання (тобто психічні якості, абсолютно або відносно несумісні з професією), а також якості, відсутність яких може бути компенсоване. Бажане визначення протипоказань у мотиваційній і операційній сфері.
 7. Лінії професійного зростання і лінії розпаду професійної діяльності і особистості фахівця, шляхи їх реабілітації [3].

Отже, для успішного виконання професійної діяльності людина повинна володіти низкою психологічних якостей, необхідних для цієї професії. ПВЯ є передумовою успішної професійної діяльності. З іншої сторони, ПВЯ самі вдосконалюються, шліфуються в ході діяльності, будучи її новоутворенням; людина в ході праці змінює і саму себе.

Роль професійно важливих ознак різна залежно від переходу від рівня непридатності щодо професії до рівня майстерності в цій професії; значущість ряду ознак зростає до певного рівня, починаючи з якого дана ознака є непотрібною по відношенню до профпридатної [3, с. 120].

Цілі, інтереси є першою групою ПВЯ, необхідних для професійної праці. ПВЯ є професійні здібності, професійна свідомість,

професійне мислення і т. д. Наприклад, професійне мислення полягає у використанні розумових операцій як засобів здійснення професійної діяльності. Професійний тип (склад) мислення – це переважаюче використання прийнятих саме в даній професійній області прийняття рішення проблемних завдань, способів аналізу професійних ситуацій, ухвалення професійних рішень, способів використання змісту предмета праці. Оскільки в людській діяльності існує спеціалізація праці, відмінності в предметах, засобах праці, то виникає необхідність в способах осмислення цієї своєрідності видів праці.

Професійне мислення включає: процес узагальненого і опосередкованого віддзеркалення людиною професійної реальності (предмета праці, завдань, умов і результатів праці); шляхи набуття людиною нових знань про різні сторони праці і способи їх перетворень; прийоми постановки, формулювання і вирішення професійних завдань; етапи прийняття і реалізації рішень у професійній діяльності; прийоми ціле утворення і планоутворення в ході праці, вироблення нових стратегій професійної діяльності.

А.К. Маркова розглядає професійний розвиток як появу в психіці людини її нових якостей професіонала; як опанування людиною новими професійно важливими якостями (ПВЯ), як зміна співвідношення ПВЯ, що раніше склалося. Професійний розвиток включає як прогресивні, так і регресивні зміни. Отже, професійний розвиток – це і становлення професіонала, і його подальша зміна (вдосконалення або регрес). Внеском у професійний розвиток є як поява нових ПВЯ, так і зміна їх характеру (складу, структури і ін.).

У той же час професійні якості людини у міру становлення починають зворотньо (позитивно або негативно) впливати на особистість: успіхи у професії стимулюють особистість, і навпаки. А.К. Маркова вважає, що у сьогоденному суспільстві, найбільш сприяють становленню професіонала такі риси особистості, як: дотримання професійної етики, індивідуальна соціальна і економічна відповідальність, внутрішній локус контролю (прагнення бачити причини подій свого життя в собі, а не в зовнішніх обставинах); перешкодостійкість і конкурентоздатність, гнучкість і оперативність, смислотворчість (як здатність знаходити нові позитивні сенси у своєму житті і роботі), внутрішня діалогічність особистості, адекватна самооцінка і готовність до диференційованої оцінки рівня свого професіоналізму і так далі [3].

Психологічне становлення професіонала означає появу нових якостей в психіці людини, які раніше були відсутні у людини або були, але в іншому вигляді (наприклад, ряд професійних здібностей зростає із загальнолюдських якостей), а також виникнення у людини нового вигляду професійної діяльності і професійного спілкування, що не існують раніше. Становлення професіонала є зростання психіки людини, її збагачення. Також випадком розвитку професіонала є регрес, випадання або деформація старих якостей, поява нових негативних ознак, розпад,

перерва, зупинка професійної діяльності, що означає якісні, хоча і негативні зміни в психіці людини. Людина, яка володіє активною зрілою особистістю, прагне протистояти негативним процесам, виробляючи у себе прийоми компенсації, нові творчі стратегії, опанувавши для цього нові психічні якості і способи діяльності, що рухає вперед психічний розвиток.

Проте професіоналізм – це не лише пристосування людини до професії, але і пристосування професії до людини. Тому важлива ланка становлення професіонала – етап самоактуалізації людини в професії. Людина з початку трудової діяльності й упродовж життя шукає шляхи реалізації своїх можливостей у професії. В ході професійного навчання починається вироблення індивідуальних критеріїв успішної роботи для себе особисто, визначення рівня своїх професійних домагань.

Залежно від індивідуального вибору завдань, стійких способів і стилю діяльності у фахівця можуть складатися індивідуальні поєднання ПВЯ, що утворює індивідуальний профіль фахівця (індивідуальний профіль здібностей, індивідуальний мотиваційний профіль, індивідуальний емоційний профіль і т.д.). Буває, що людина не усвідомлює своїх можливостей у професії, що означає неповну самоактуалізацію у професії.

Етап гармонізації людини з професією відбувається при вільному володінні професією, коли людина здійснює свою роботу на належному рівні, виконує її майстерно. Поки це ще не творчість, оскільки людина реалізує, перш за все, розроблені до нього в професії рекомендації, інструкції, зразки, доводячи їх до блискучого виконання (наприклад, вчитель використовує розробки інституту підвищення кваліфікації, методики передових вчителів і ін.). Звичайно, людина завжди вносить щось своє і нове, інакше використовуючи, комбінуючи прийоми роботи, що рекомендуються йому, але це ще не професійна творчість в строгому сенсі як пошук і знаходження нових нестандартних способів виконання професійної діяльності. Бути майстром своєї справи, добре володіти своєю майстерністю – це обов'язок кожної людини, справа його професійної честі.

На кожному етапі, рівні професіоналізму перед людиною ставляться нові вимоги, а це формує у неї специфічні ПВЯ, їх своєрідне поєднання. Для кожної професії необхідно розробляти якісні психологічні характеристики руху фахівця до професіоналізму. При цьому потрібно враховувати особистісний підхід з послідовним аналізом необхідних ПВЯ для даної професії.

Нерівномірність засвоєння окремих дій і цілісної структури професійної діяльності, ПВЯ, що виражається в мінливості показників ефективності, немонотонності їх зростання на різних етапах освоєння діяльності, наявності періодів згасання успішності, періодів відносного застою і навіть регресу, а також у нерівномірності розвитку ПВЯ, що реалізують професійну діяльність, – спочатку ефективність залежить від ПВЯ і інших здібностей, але у міру освоєння професійної діяльності вона сти-

мулює розвиток професійних здібностей, вимагає великих можливостей і вищих рівнів ПВЯ.

За словами О.О. Бодальова, високий професіоналізм хоча і неможливий без розвитку у людини спеціальних здібностей, які як своїм вмістом, так і формою були б тісно пов'язані з вимогами конкретної діяльності, і без відповідних цим вимогам знань та умінь, але найважливішою умовою досягнення такого професіоналізму також обов'язковим є і потужний розвиток у людини загальних здібностей і перетворення загальнолюдських цінностей в її власні цінності, що означає етичну вихованість її особистості [1].

Для різних професій ПВЯ будуть різними, але міра їх усвідомлення помітно впливає на вибір завдань, на хід виконання діяльності, на впевненість у собі. Для оптимального виконання професійної діяльності людина повинна володіти низкою психологічних якостей, необхідних для певної професії. Це описується у моделі особистості фахівця.

У модель особистості фахівця включаються необхідні якості і властивості працівника. Модель особистості фахівця – це опис сукупності його якостей, які забезпечують успішне виконання завдань, що виникають у виробничій сфері, а також самонавчання і саморозвиток працівника. До кожного виду професійної діяльності бажано підбирати, розробляти особистісні якості.

Нами проаналізовано професійно значущі особистісні характеристики психолога, перелік яких подано нижче:

- гуманістична спрямованість (О.О. Бодальов, В.Й. Бочелюк, Т.А. Верняєва, Т.М. Данилова, В.В. Зарицька, І.А. Мартинюк, В.Г. Панок, Л.В. Скрипко, Н.В. Чепелева та ін.);
- безумовне прийняття клієнта (Г.С. Абрамова, Е. Аллан, В.Й. Бочелюк, Л.Ф. Бурлачук, П.П. Горностаї, В.В. Зарицька, Є.О. Клімов, Колшед, Р. Кочюнас, І.А. Мартинюк, Н.І. Пов'якель, К. Роджерс, Р.С. Немов, Н.В. Чепелева та ін.);
- позитивна Я-концепція (В.Й. Бочелюк, В.І. Вачков, І.Б. Гриншпун, В.В. Зарицька, І.А. Мартинюк, Р. Мей, М.С. Пряжников, К. Роджерс, С. Собкова та ін.);
- самодостатність (Н.А. Амінов, В.Й. Бочелюк, В.В. Зарицька, М.В. Молоканов та ін.);
- аутентичність, конгруентність (Дж. Б'юдженталь, В.І. Вачков, І.Б. Гриншпун, Колшед, Р. Кочюнас, Ф. Перлз, М.С. Пряжников, К. Роджерс, С. Собкова та ін.);
- відповідальність, інтернальність (Г.С. Абрамова, Е. Аллан, В.Й. Бочелюк, Л.Ф. Бурлачук, Дж. Б'юдженталь, Т.А. Верняєва, В.В. Зарицька, Р. Кочюнас та ін.);
- постановка реалістичних цілей (Г.С. Абрамова, Е. Аллан, О.О. Бодальов, В.Й. Бочелюк, Дж. Б'юдженталь, В.В. Зарицька, Р.Кочюнас, О.О. Міненко та ін.);
- децентрація (О.О. Бодальов та ін.);

- об'єктивність (Т.А. Верняєва, Л. Волберг та ін.);
- емпатійність (Г.С. Абрамова, В.Й. Бочелюк, В.І. Вачков, Л. Волберг, П.П. Горностай, І.Б. Гриншпун, В.В. Зарицька, Колшед, Р. Кочюнас, І.А. Мартинюк, Р.С. Немов, В.Г. Панок, Н.І. Пов'якель, М.С. Пряжников, К. Роджерс, С. Собкова, Н.В. Чепелева, Т. Яценко та ін.);
- рефлексія (В.Й. Бочелюк, С.А. Грищенко, В.В. Зарицька, Л.В. Скрипко, Г.О. Хомич та ін.), професійна рефлексія (Г.С. Абрамова, Н.І. Пов'якель, Н.В. Чепелева та ін.);
- асертивність (Н.І. Пов'якель, Н.В. Чепелева та ін.);
- альтруїзм (П.П. Горностай, І.А. Мартинюк, Л.В. Скрипко та ін.);
- інтелектуальність (Н.А. Амінов, В.І. Вачков, Т.А. Верняєва, П.П. Горностай, І.Б. Гриншпун, С.А. Грищенко, В.В. Гусейнов, В.Н. Дружинін, Р. Кеттел, І.А. Мартинюк, М.В. Молоканов, В.Г. Панок, М.С. Пряжников, Л.В. Скрипко, С. Собкова, Т.І. Федотюк, Н.В. Чепелева та ін.);
- професійний інтелект, професійне мислення (О.О. Бодальов, Н.І. Пов'якель, Н.В. Чепелева);
- практичний інтелект (Н.І. Пов'якель, Н.В. Чепелева);
- креативність (О.О. Бодальов, В.Й. Бочелюк, Т.А. Верняєва, П.П. Горностай, С.А. Грищенко, В.В. Зарицька, Л.В. Лобода, І.А. Мартинюк, Н.І. Пов'якель, Л.В. Скрипко, Н. В. Чепелева та ін.);
- інтуїція (Дж. Б'юдженталь, Р. Грінсон, І.А. Мартинюк, В.Г. Панок, С. Собкова, Н.В. Чепелева та ін.);
- емоційна врівноваженість (Н.А. Амінов, О.О. Бодальов, В.Й. Бочелюк, В.І. Вачков, Т.А. Верняєва, І.Б. Гриншпун, В.В. Зарицька, М.В. Молоканов, Н.І. Пов'якель, М.С. Пряжников, Л.В. Скрипко, С. Собкова, Н.В. Чепелева, Л.П. Шумакова та ін.);
- стресостійкість (Н.А. Амінов, В.Й. Бочелюк, Т.А. Верняєва, В.В. Зарицька, Р. Кеттел, М.В. Молоканов, Н.І. Пов'якель та ін.);
- комунікабельність (О.О. Бодальов, В.Й. Бочелюк, Т.А. Верняєва, П.П. Горностай, В.В. Зарицька, Р. Кеттел, Л.О. Ляховець, І.А. Мартинюк, В.Г. Панок, Н.І. Пов'якель, Л.В. Скрипко, Н.В. Чепелева та ін.);
- соціальний інтелект (О.О. Бодальов, Л.О. Ляховець, Н.І. Пов'якель, Н.В. Чепелева та ін.);
- діалогізм (Н.І. Пов'якель, Н.В. Чепелева та ін.);
- адекватна самооцінка (В.І. Вачков, І.Б. Гриншпун, Колшед, Н.І. Пов'якель, М.С. Пряжников, Л.В. Скрипко, С. Собкова, Н.В. Чепелева та ін.);
- оптимізм (В.І. Вачков, Т.А. Верняєва, І.Б. Гриншпун, М.С. Пряжников, С. Собкова та ін.);

- незалежність (Р. Кочюнас, О.О. Міненко, Н.І. Пов'якель та ін.);
- здатність зберігати таємниці, конфіденційність (Г.С. Абрамова, Е. Аллан, Л.Ф. Бурлачук, Є.О. Клімов та ін.);
- здатність прогнозувати (В.Й. Бочелюк, С.А. Грищенко, В.В. Зарицька, Н.І. Пов'якель, Л.В. Скрипко та ін.);
- саморегуляція (О.О. Бодальов, В.Й. Бочелюк, В.І. Вачков, І.Б. Гриншпун, В.В. Зарицька, І.А. Мартинюк, В.Г. Панок, Н.І. Пов'якель, М.С. Пряжников, Л.В. Скрипко, С. Собкова, Н.В. Чепелева та ін.), професійна саморегуляція (Н.І. Пов'якель, Н.В. Чепелева);
- професійна ідентичність (Р. Кочюнас, Н.В. Пов'якель, Г.Д. Суходубова, Н.В. Чепелева та ін.);
- відсутність хронічних внутрішньоособистісних конфліктів (В.І. Вачков, Т.А. Верняєва, Л. Волберг, П.П. Горностаї, І.Б. Гриншпун, С.А. Грищенко, Н.І. Пов'якель, М.С. Пряжников, С. Собкова, Н.В. Чепелева та ін.);
- прагнення до самопізнання і самоаналізу (О.О. Бодальов, В.Й. Бочелюк, В.В. Зарицька, Н.Ф. Литовченко, Р. Кочюнас, Н.В. Чепелева та ін.);
- прагнення до особистісного зростання (Г.Б. Бердник, Дж. Б'юдженталь, Р. Кочюнас, І.А. Мартинюк, О.О. Міненко, О.О. Прокоф'єва, Л.Б. Шнейдер та ін.);
- розуміння професії психолога як сенсу власного життя (Л.Ф. Бурлачук, Дж. Б'юдженталь, О.А. Ліщинська, В.Г. Панок, Н.В. Чепелева та ін.).

Водночас, психофізіологічні особливості на початок трудової діяльності ще не говорять однозначно про придатність людини, головне залежить від особистості, від бажання працювати в цій сфері. Центральну увагу треба приділити аналізу типу особистості, а не лише окремих її якостей. Відповідно професію бажано підбирати не до окремих ПВЯ людини, а до цілісної особистості. З іншого боку, доцільно орієнтувати особистість не на вузьку професію, а на досить широкий спектр спеціальностей усередині професії (наприклад, вчитель, методист, управлінець, шкільний психолог), що полегшує взаємозамінюваність фахівців, їх можливість перекваліфікацію, професійну компенсацію.

За словами А. К. Маркової, професійна компенсація – це замінюваність недостатнього рівня розвитку однієї професійно-важливої якості вищим рівнем розвитку іншої (або інших ПВЯ) [3].

Загальними механізмами компенсації є взаємозамінюваність, заміщення недорозвинутих психічних якостей іншими, розвиненішими, більш підлягаючими зберіганню або перебудова часткова придатних якостей, деколи підвищений розвиток вирівнюючих якостей, (наприклад, тактильна чутливість в сліпих), залучення нових психічних якостей, що раніше не брали участь в діяльності.

Отже, визначаючи ієрархію якостей, необхідно обов'язково встановлювати, які з них є незамінними, а які з них можуть бути без збитку для діяльності заміщені, компенсовані іншими якостями.

Кожній людині необхідно навчитися підсилювати свої позитивні особистісні якості (мотиви, емоції, самооцінку) і через них впливати на прояви своїх природних якостей, виробляючи оптимальний для себе адаптаційно-компенсаторно-корекційний стиль професійної діяльності.

У ході пристосування людини до професії і пристосування професії до людини формуються індивідуально-своєрідні комплекси професійно важливих якостей (ПВЯ), що забезпечують ефективність і гуманістичну спрямованість професійної праці в суспільстві.

Готовність до вибору і до опанування професії визначається знанням вимог професії до людини і адекватною оцінкою людиною необхідних ПВЯ у себе, успішним вирішенням учбово-професійних завдань.

Отже, для успішного становлення професіонала потрібно вивчити уявлення фахівця про професійно значущі характеристики його професії. Важливим є з'ясування того, як працівник представляє суть праці в професії, доцільно виявити знання людиною психограми – що вона знає про професійно важливі психологічні якості (ПВЯ), необхідні для праці в даній професії. Застосовуються завдання типу: побудуй психограму цієї професії, назви необхідні ПВЯ; підбери низку професій, де потрібні близькі ПВЯ, проранжуй ПВЯ по мірі важливості, вкажи особливі ПВЯ для успішного професіонала. Ці прийоми можуть бути використані і самою людиною для з'ясування того, як вона засвоїла професіограму і психограму своєї праці.

У процесі становлення психологічної системи діяльності відбувається перебудова операційних механізмів психічних властивостей відповідно до вимог діяльності. Процес перебудови операційних механізмів в оперативні складає суть процесу переходу від психічної властивості до ПВЯ.

Найбільш ефективний спосіб розвитку ПВЯ полягає у спеціальних вправах до початку діяльності, на окремих діях майбутньої діяльності [5, с. 80]. Розвиток оперативних механізмів являє собою один із вузлових моментів формування психологічної системи діяльності [5, с. 76]. Розвиток професійного мислення – важлива сторона процесу професіоналізації людини і передумова успішності професійної діяльності.

У процесі засвоєння нормативно-схваленого способу діяльності відбувається функціональна настройка окремих психічних функцій, при цьому окремі ПВЯ набувають властивості оперативності. За словами В. Д. Шадрикова, у процесі засвоєння діяльності не лише розвиваються якості суб'єкта, але і сама діяльність набуває своєрідного вираження залежно від якостей суб'єкта, формується індивідуальний стиль [5, с. 86].

На нашу думку, для успішного оволодіння і здійснення діяльності особливе значення має не стільки рівень вираженості окремих професійно важливих властивостей особистості, скільки характер взаємозв'язку між ними. При здійсненні тісних і позитивних взаємозв'язків більшості особистісних властивостей виникає процес їх взаємопідсилення, при виникненні ж антагоністичних взаємозв'язків між властивостями особистості розвиток одних сторін особистості призводить до деградації інших.

Перспективами дослідження є більш докладна розробка професіограм із зазначенням професійно значущих характеристик, особливо суміжних спеціальностей, для складання оптимальної програми особистісної підготовки фахівців.

Список використаних джерел

1. Бодалев А.А. Вершина в развитии взрослого человека. Акме и профессионализм [Електронний ресурс] / А.А. Бодалев. – Режим доступу: <http://hpsy.ru/public/x815.htm>
2. Елдышова О.А. Профессиональное самосознание как психологическая составляющая профессионального становления [Електронний ресурс] / О.А. Елдышова // *Фундаментальные исследования*. – 2006. – № 7. – С. 101–102. – Режим доступу: http://flogiston.ru/articles/labour/prof_samosoznanie
3. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. – М.: 2001. – 360 с.
4. Митина Л.М. Психологическое сопровождение выбора профессии [Електронний ресурс] / Л.М. Митина. – М., 2003. – 184 с. – Режим доступу: <http://ihtika.net/?qwe=viewfile&filein=78186>
5. Шадриков В.Д. Психология деятельности и способности человека / Шадриков В.Д. – [2-е изд.]. – М.: Логос, 1996. – 320 с.

The article exposes the problem of determination professionally of important qualities, feature of their forming. Meaningful descriptions of psychologist are examined professionally.

Key words: professionally meaningful descriptions, professionally important qualities, professional, professionalism, psychologist.

Отримано: 29.09.2009